

دانشگاه پیام نور
دانشکده الهیات و علوم اسلامی
عنوان :
مبانی مشروعیت قدرت سیاسی
از نظر امام خمینی (ره)

استاد راهنما :

دکتر سید محمد حسینی

استاد مشاور :

دکتر سید محمد صدری

دانشجو :

حمیدرضا گردشتی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

تابستان 1389

بسم الله الرحمن الرحيم

به عقيله بنى هاشم و نماز شب دهم

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق
باتقدیر و تشکر از اساتید گرانقدر خویش آقایان دکتر سید محمد حسینی
و دکتر سید محمد صدری که در طول دوران تحصیل خویش خوشه چین
خرمن علمشان بوده ام.

چکیده

یکی از بنیادی ترین اصول اندیشه ی اسلامی ، تلائم و تعامل وثیق میان اسلام و سیاست می باشد ، این مسئله از سه منظر اصول سیاست در قرآن ، غایات و اهداف بعثت انبیاء و سیره سیاسی معصومین علیه السلام قابل بررسی و استناد است .

از همین روی تاسیس حکومت اسلامی اعم از دوران حضور معصوم و یا عصر غیبت ایشان از بدیهی ترین مولفه های منطق سیاسی در تفکر شیعی می باشد .

تئوری ولایت فقیه ، پارادایم دولت اسلامی در عصر غیبت و در میان فقهای شیعه بوده که این گفتمان از صدر دوران مذکور تا عصر امام خمینی و در تعامل با داده های محیطی متطور و در دوران ایشان به یکی از بالنده ترین شقوق گفتمانی خویش نائل گردیده است ؛ در این تئوری و از منظر امام (ره) عمده دلیل اثبات شان ولایی فقها ، ادله نقلی بوده که با التفات به اطلاعات موجود در آن ، ایشان قائل به ولایت مطلقه برای فقها می باشند. در این چهار چوبه نظری ، جمهوریت در کنار اسلامیت و در حوزه ی منطقه الفراغ و ما لا نص فیه تعریف و بافت های سازنده ی آن عناصر سه گانه مردانه ، زنانه و اقلیت های دینی مسیحی ، کلیمی و زردشتی میباشند .

صفحه	فهرست
-	-چکیده
1	-مقدمه
1	1 - تعریف مسئله و بیان سوال های اصلی تحقیق
2	1-1سوالات اصلی
3	2-1سابقه و ضرورت انجام تحقیق
4	3-1فرضیه ها
	4-1هدف ها
6	
7	5-1 کاربردها
7	6-1 روش و ابزار گرد آوری اطلاعات
8	7-1 روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
	فصل اول
	1-تلائم و ارتباط اسلام و سیاست
9	
12	1-1اصول و مبانی سیاست در قرآن
12	1-1-1تعلق حاکمیت حقیقی از آن خداوند

- 13 2-1-1 امامت بر روی زمین بر عهده ی صالحان خدا جو می باشد
- 14 3-1-1 شورا اصل اولیه در امور غیر منصوص
- 14 4-1-1 تکریم کرامت انسان و التزام به رعایت حقوق بشر دوستانه
- 15 5-1-1 مشارکت در فرآیندهای اجتماعی در راستای بهزیستی اجتماعی
- 16 6-1-1 نفی تبعیض در سایر حوزه های اجتماعی
- 17 7-1-1 ظلم ستیزی و نفی استکبار و استضعاف
- 18 8-1-1 آمادگی ستیز با دشمنان خدا و صبر و پایداری در راه ایمان
- 18 9-1-1 نفی سلطه و ولایت کفار بر مسلمانان
- 20 10-1-1 اصل صلح گرایی و وفای به عهد در روابط بین الملل
- 21 11-1-1 پیروزی حق بر باطل و غلبه نهایی صالحان
- 22 12-1-1 آیات منصرف به دلالت استلزامی حکومت در اسلام
- 25 2-1 پیوند اسلام و سیاست از منظر بررسی اهداف انبیاء
- 27 3-1 تلائم اسلام و سیاست در سیره و روش معصومین
- 28 1-3-1 سیره ی سیاسی رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم
- 31 2-3-1 منطق سیاسی شیعه در نهج البلاغه
- 39 3-3-1 نگاهی به سیره سیاسی سایر معصومین علیه السلام

- 55 1-3-3-1 امامت صالحان و پیامدهای عملی آن
- 58 4-1 امام خمینی (ره) و مسئله تلائم اسلام و سیاست
- 65 5-1 جایگاه علم سیاست نزد اندیشمندان مسلمان

فصل دوم

- 72 2- مشروعیت قدرت از منظر مکاتب و مذاهب
- 73 1-2 معنای اصطلاحی قدرت و مشروعیت در اندیشه‌ی سیاسی
- 75 2-2 منابع مشروعیت قدرت در اندیشه سیاسی غرب
- 81 3-2 مشروعیت قدرت در اندیشه سیاسی سنی
- 82 1-3-2 اندیشه‌ی سیاسی کلاسیک اهل سنت
- 86 2-3-2 نظریه‌ی جدید خلافت در اندیشه‌ی اهل سنت
- 87 4-2 نظریه‌ی دولت مشروع در اندیشه سیاسی شیعی
- 88 1-4-2 دولت مشروع بالاصاله
- 91 2-4-2 نظریه دولت مشروع شیعی در عصر غیبت امام علیه السلام

فصل سوم

- 107 3- تئوری دولت در اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی

- 107 1-3 ثبات یا تحول در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)
- 112 2-3 دلایل مثبتة ی ولایت فقیه از منظر امام خمینی (ره)
- 113 1-2-3 مقدمه
- 115 2-2-3 دلایل عقلی محض
- 117 3-2-3 دلیل عقلی غیر مستقل
- 119 4-2-3 دلایل نقلی اثبات ولایت فقیه
- 132 3-3 نظریه ولایت فقیه و مسئله تفکیک قوا

فصل چهارم

- 139 4- ساخت قدرت مشروع
- 139 1-4 ساختار قدرت مشروع
- 155 2-4 شبکه قدرت
- 165 3-4 کنترل قدرت
- 166 1-3-4 کنترل قدرت در اندیشه ی سیاسی غرب
- 168 2-3-4 کنترل قدرت در اندیشه سیاسی شیعه
- 168 1-2-3-4 کنترل قدرت در عصر حاکمیت معصوم

170

2-2-3-4 کنترل قدرت در عصر غیبت معصوم

181

نتیجه گیری

187

منابع

مقدمه

1) تعریف مسئله و بیان سوال های اصلی تحقیق:

عالمان ربانی ، وارثان انبیاء الهی اند و انبیاء خلفای خداوند می‌باشند و خلفای الهی، مظهر اسم اعظم اند، پس برخی از عالمان ربانی، می‌تواند خلیفه‌ی حق و جامع جمال و جلال الهی باشند که افراد بسیار اندک و جزء نوادرنند.

امام خمینی در مرحله‌ی سوم ، یعنی پس از انبیاء الهی و ائمه معصومین ، خلیفه‌ی حق و مظهر این نام الهی بود. او در زمینه‌ی علمی به حسب حصه‌ی وجودی و تعیین هستی خاص خود ، مظهر اسم علیم بود و در زمینه عملی مظهر اسم قدیرو چون در راه دین گام برداشت و تمام هجرت و جهاد و اجتهاد او برای برافراشتن « کلمه الله» بود، پس او به قدر سعه‌ی وجود خود ، مظهر «حیّ قیوم» گشت.

امام خمینی در میان صاحب نظران یک اندیشمند فائق و در میدان صاحب دلان یک صاحب بصر صائب بود.¹

وی که از برجسته ترین فقهای شیعه در اعصار اخیر و از نظریه پردازان حاکمیت دینی در دوران غیبت به شمار میرود ، همواره از منظرهای گوناگون مورد رهیافتهای پژوهشی قرار گرفته است؛ یکی از مهمترین وجوه شخصیتی ایشان بعد فقاهتی و پردازش سامانه‌ی

---

¹ جوادی آملی ، عبدالله ، ولایت فقیه ، ولایت فقاهت و عدالت ص 261-262، نشر اسراء

زیست جمعی بر مدل جمهوری اسلامی و مبتنی بر تئوری ولایت فقیه می‌باشد، که در طول گذشت سی سال از استقرار این الگوی فقهی - سیاسی ، همواره مورد واکاوی و کنکاشهای نظری فراوان قرار گرفته است. در این رساله سعی بر آن شده تا به قدر بضاعت مزجات خویش به بررسی مسئله حکومت اسلامی و بنیادهای نظری آن در اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی پرداخته ، حدود، ثغور و گستره‌ی آن را در ذیل تفکر این مرجع شیعی ترسیم نماییم. در همین راستا برآنیم تا با طرح سه سوال اصلی و تدقیق نظری پیرامون این سه سوال در منظومه‌ی فکری - معرفتی امام خمینی (ره) به پاسخهای ایشان پیرامون مسئله کلی حکومت اسلامی در عصر غیبت دست یازیم.

1-1 سوالات اصلی

سوال اول :

اصولا - و با عنایت به منطق فکری امام خمینی - تعامل اسلام و سیاست به مثابه علم و فرآیند تدبیر امور اجتماعی به چه نحو است؟

سوال دوم :

مبنای مشروعیت قدرت سیاسی در عصر غیبت از منظرگاه تفکر شیعی و با ابتناء بر آرای امام خمینی، کدام است؟

سوال سوم :

ساختار قدرت در اندیشه‌ی سیاسی ایشان دارای چه ساخت دیالکتیکی با مسئله جمهوریت بوده و عناصر سازنده و بافتهای شبکه قدرت از دیدگاه امام کدام می‌باشد؟

2-1 سابقه و ضرورت انجام تحقیق:

تأثیر نقش رهبری امام خمینی در پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و ایجاد حاکمیت اسلامی در عصر غیبت، و تبع آن نهضت بازگشت دوباره مسلمانان به خویشن خویش و تمسک به آموزه‌های وحیانی و اندیشه‌های امام خمینی به عنوان نقشه‌ی راه و تنها مسیر نجات بخش جهان اسلام در مواجهه با سیلاب بنیان افکن مدرنیسم و پساامد رنیسم و از جهتی دیگر، ارائه تفاسیر گوناگون و گاه متضاد از اندیشه‌ی سیاسی ایشان، بازخوانی مجدد و آراستن پیرایه‌ها از تفکر ناب ایشان و رجوع به ریشه‌های کلامی و فقهاتی این منظومه‌ی معرفتی - فکری را، اجتناب ناپذیر می‌نماید.

در سابقه‌ی این پژوهش فقهی - حقوقی در حوزه‌ی اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی نیز به این نکته توجه می‌نمایند که با استناد به موتور جستجوگر مرکز اسناد و اطلاعات ایران تاکنون تحقیقی با این عنوان در حوزه‌ی رساله‌های دانشجویی انجام نپذیرفته و این خود بدیع بودن این رویکرد پژوهشی در نظر به اندیشه‌ی سیاسی - فقهی امام خمینی را آشکار می‌نماید.

3-1 فرضیه‌ها: در این پژوهش با توجه به سه سوال اصلی مطرح شده، مفروضاتی نیز

مدنظر قرار گرفته و در جهت بررسی صحت این فرضیات با ابتدای براندیشه‌ی سیاسی امام

خمینی ، به کاوشهای نظری در ساحت فکری قائد عظیم الشان جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است .

در پاسخ به سوال نخست ، این مطلب ضروری می نماید که در اندیشه اسلامی وبا عنایت به اصول حکمرانی و سیاست ورزی در قرآن ، غایات و اهداف بعثت انبیاء و سیره ی سیاسی پیامبر اسلام وائمه معصومین رابطه ای وثیق و تلائمی عریق میان اسلام و سیاست و نهاد حکومت برقرار بوده و فراروایت اسلام حاکم بر کلیه نهادهای اجتماعی واز جمله سیاست و حکومت میباشد، در این نگاه برخلاف آنارشیشم در اندیشه ی سیاسی غرب و رویکرد نحله ای از خوارج در حوزه ی تمدن اسلامی ارتباط اسلام و حکومت ، ارتباطی التزامی غیر بین قلمداد گردیده که با توجه به ماهیت و کیفیت قوانین اسلام برپایی حکومت در قلمرو آن مقوله ای الزامی تلقی میگردد.

در پاسخ به پرسش از مشروعیت در نگاه امام خمینی این نکته مطمح نظر قرار گرفته که ایشان با توجه به فلسفه ی سیاسی توحیدی خویش، همچون سایر فقهای شیعه، حاکمیت مطلق در عصر معصوم را بالاخصتصاص از آن ایشان دانسته و از سوی دیگر با استناد به مستقلات و غیر - مستقلات عقلیه و روایات مأثور از ائمه ی طاهرین قائل به ولایت و حاکمیت فقیه جامع الشرایط برای افتاء در عصر غیبت می باشد. امام خمینی (ره) حضور اسلام شناس عادل و مدبّر در راس حاکمیت اسلامی در دوران غیبت را از جمله اموری می داند که تصور آن ، اقتضای تصدیقش را می نماید.

وی ولایت فقیه بر شئون جامعه را همان ولایت مفعوضه به رسول الله قلمداد کرده و گستره‌ی شأن ولایی فقیه را از امور حسبه و احکام اولیه و ثانویه، گسترش داده و با عنایت به اطلاعات ادله‌ی نصب، حاکمیت فقیه رادهرامری از امور جامعه - مگر جهاد ابتدائی - که اقتضاء نیابت فقیه از امام معصوم را می‌نماید، قرار داده و این چنین نظریه ولایت مطلقه‌ی انتصابی فقیه در عصر غیبت را صورتبندی می‌نماید.

ساختار قدرت در اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی توجه پژوهشگر را به دو زیر مجموعه‌ی این عنوان جلب می‌نماید: 1- ساخت قدرت 2- شبکه‌ی قدرت.

ساخت قدرت در اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی (ره) ساختی دو تکه می‌باشد، از یک سو مسئله جمهوریت و از سوی دیگر اسلامیت دو رکن این ساخت را تشکیل می‌دهند، امام خمینی جمهوریت را شکل حاکمیت و عنصر تحقق بخشی آن تلقی نموده و مسئله اسلامیت را جوهره‌ی حاکمیت و روح این قوه‌ی قاهره منظور مینماید؛ و مبتنی بر تئوری ولایت مطلقه‌ی فقیه و آموزه‌های کلاسیک شیعی و در هم آمیختن این قرائت با فرآیندهای دموکراتیک عصری و غیرمتنافی با دین، روایتی از حاکمیت را پدید می‌آورد که علاوه بر وجود عناصری چون انتخاب نمایندگان مجلس برنامه‌ریزی و ریاست جمهوری که ناظر به جنبه‌ی مردمی حاکمیت است، باتمسک به حضور ولی فقیه مبسوط الیددر راس این ساخت حقوقی، به وجهه‌ی اسلامیت آن هم نظر دارد.

از سوی دیگر، شبکه‌ی قدرت از نگاه امام (ره) شبکه‌ای بدیع نسبت به سایر رویکردهای فکری - مذهبی ناظر به این حوزه‌ی سیاسی می‌باشد. در این نگاه براساس اصل اولی و همسو با سایر نظریه پردازان فقه سیاسی اهل سنت و همچنین متفکران عصر مشروطه، قائل به حضور فعال و مشارکت جویانه‌ی عنصر مردانه در عرصه سیاست بوده، لکن برخلاف بسیاری از متفکران این دو جریان فکری - سیاسی جهان اسلام، عنصر زنانه و اقلیتهای مذهبی را نیز در ساحت اقتدار سیاسی وارد ساخته و نهایت الامر با استناد به دلیل عقلی بر جای مانده از میرزای نائینی و منطق اسلام نسبت به امر مشورت در اندیشه‌ی سیاسی و برخلاف جریانهای سلف خویش عمق گسترده‌ای به ساخت حقوقی قدرت می‌بخشد.

1-4 هدف‌ها:

- 1- بازخوانی اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی (ره) از جنب منابع دست اول و اصیل.
- 2- ارائه مبانی فقهی، حقوقی و صورت بندی چارچوبه‌ی نظری رهیافت سیاسی امام خمینی (ره).
- 3- تبیین مدل حکومتی امام خمینی به عنوان راهنمای رهایی بخش جوامع اسلامی و نقشه‌ی مسیر تعالی امت واحده اسلام.

1-5 کاربردها

- 1- ایجاد چارچوبه‌ی نظری جهت سیاستگذاری راهبردی مبتنی بر اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی (ره).

2- تبیین چگونگی ایجاد فعلیت در ظرفیتهای مغفول فقه‌السیاسه‌ی شیعه جهت تنفس در عصر مدرن.

3- ایجاد بسترهای لازم جهت تدقیق و تعمیق در بعد فقه‌السیاسه‌ی شیعی و تطور این باب مغفول و مهجور از ابواب فقه.

1-6 روش و ابزار گردآوری اطلاعات:

در این پژوهش با توجه به بررسی اسناد و متون فقهی و هم‌چنین استفاده از نرم‌افزارهای کامپیوتری اسلامی، روش و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و رایانه‌ای خواهد بود.

1-7 روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

تحقیق فوق از نظر هدف بنیادی - کاربردی، از نظر ماهیت دینی - فقهی است و از نظر روش تحلیل علاوه بر بررسی اسناد و متون کتابخانه‌ای و فیش برداری از آنها، در این تحقیق و پژوهش از نرم‌افزارها و کتب فقهی برای بررسی آراء و نظریات فقهی متقدم و متأخر و در راستای استخراج استنباطات و استنتاجات روشمند، متدیک و مبتنی بر منطق صوری، استفاده خواهد شد.

فصل اول

1-تلائم و ارتباط اسلام و سیاست

بدون شک امروزه یکی از اصلی ترین چالش های نظری در حوزه ی اندیشه ی سیاسی اسلام ، مسئله ی رابطه ی سیاست با دیانت و یا به تعبیری دقیق تر ، چگونگی تعامل دین با سیاست است. به عقیده ی این قلم برخلاف دموکراسی های رایج غرب که بنیاد اساسی آن مبتنی بر انقطاع میان وحی و حوزه های عمل اجتماعی انسان بنا گردیده است ، در حوزه اندیشه اسلامی ارتباط وثیق و تنگاتنگی بین این دو حوزه ی دیانت و سیاست برقرار بوده و به عبارت صحیح تر ، دین به عنوان تنها مرجع و فرا روایت ، ناظر به کلیه ی امور اجتماعی از جمله ساحت سیاست قلمداد می گردد . از منظر معرفت دینی ، سیاست و دیانت نه تنها دو مقوله متفارق ، بلکه دو روی یک سکه بوده و عمل سیاسی در این

منظومه دارای وجهی کاملاً استصلاحی و از همین منظر، پیوندی عمیق با دیانت برقرار می نماید. در واقع این دین اسلام است که به ترسیم مدار جریان سیاست پرداخته است. چنانچه تصریح قرآن به اهداف حاکمیت صاحبان مبنی بر اقامه نماز و ایتاء زکات و امر به معروف و نهی از منکر¹، واگذاری امامت نهایی جهان بر مستضعفان و صالحان عالم² تشویق و ترغیب مومنان به جهاد و برخورد نظامی با حاکمیت های جائز در راستای ایجاد ولایت و حکومت مصلحان³، دعوت پیامبر اسلام به مبارزه و جهاد به مثابه بخشی از اعمال اقتدار و سلطه در قبال کفار و منافقین⁴ و امر به وجوب قضاوت و تحاکم میان مردم بر اساس قوانین و شریعت الهی⁵ همگی اشاراتی از به هم پیوستگی و عنایت ویژه ی اسلام به ابعاد گوناگون سیاست، ولایت تدبیر جامعه است.

در واقع از آنجا که سیاست مدیریت کلان دولت در راهبرد امور عمومی و در جهت مصلحت جمعی و انتخاب روش های بهتر در اداره ی شئون کشور و یا در واقع علم اداره ی یک جامعه ی متشکل و هنر تمشیت امور مردم در رابطه با دولت است⁶ و این رویکرد، پیوستگی وثیقی با ایجاد فرآیندهای کلان اجتماعی پیدا می کند و در این نقطه تلاقی نظر

---

¹ حج/41

² قصص/5

³ نساء/75

⁴ توبه/3

⁵ نساء/105

⁶ عمید زنجانی، عباسعلی، مبانی اندیشه ی سیاسی اسلام، ص 68، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه ی اسلامی،

1379 ه.ش، تهران